

การพึ่งพาป่าชุมชน ของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง COMMUNITY FOREST RELIANCE OF COMMUNITIES AT HUAI KHA KHAENG WILDLIFE SANCTUARY

ปริญญานิกรกุล/ PARINYA NIKORNKUL¹

พระครูวิโชติสิกขกิจ/ PHRAKHURU VICHOTSIKKHAKIJ²

พระครูอุเทศธรรมสาทิศ/PHRAKHURU UTHETTHAMMASATHIT³

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิถีชีวิตของประชาชน 2) ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการพึ่งพาป่าชุมชนของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเอกสาร การวิจัยภาคสนาม ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษา การสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 16 คน การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และอธิบายด้วยวิธีพรรณนาโดยเน้นการแสดงภาพ อารมณ์ ความรู้สึกอย่างละเอียด

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชน บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ชุมชนดั้งเดิมเป็นชุมชนกระเหรี่ยง และชุมชนอพยพมีสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ คนอีสานมาตั้งรกราก สมัยที่มีการสัมปทานป่าไม้ และคนไทยภาคกลาง มาตั้งรกรากในพื้นที่สมัยช่วงทำเหมืองแร่ ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย มีการจับจองกันเองจนวิวัฒนาการมามีเอกสารสิทธิต่าง ๆ และในบางพื้นที่ไม่มีเอกสารสิทธิแต่มีการจับจองที่ดินทำกิน ส่วนมากชุมชนทำอาชีพเกษตรกรรม เช่น อ้อย ข้าวโพด สับปะรด มันสำปะหลัง ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ข้าว เป็นต้น เศรษฐกิจของชุมชนที่เกิดจากป่าชุมชนคือ การเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากป่าชุมชนตามกฎหมาย เช่น หน่อไม้ เห็ดโคน เป็นต้น 2) กระบวนการพึ่งพาป่าชุมชนของประชาชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ (1) ชุมชนดั้งเดิมและชุมชนอพยพ ได้ก่อตั้งรกรากโดยมีการพึ่งพาป่าในการดำรงชีพของคนในชุมชนซึ่งเชื่อว่าป่า คือทรัพยากรที่สามารถใช้สอยได้ตามอัธยาศัยโดยที่ไม่เหลื่อมล้ำกฎกติกาใหญ่ (2) ชุมชนกระเหรี่ยงมีการพึ่งพาป่า

¹อาจารย์ประจำ หน่วยงานวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดพุทไธสน์วัดพิชิตราม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร นักศึกษาลัทธิธรรมปฏิบัติ สาขาวิชาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

²ดร., อาจารย์ประจำหลักสูตรการจัดการเชิงพุทธ หน่วยงานวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดพุทไธสน์วัดพิชิตราม อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร

³อาจารย์ประจำหลักสูตรการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน่วยงานวิทยบริการ วัดหนองขุนชาติ จังหวัดอุทัยธานี

โดยสัญญาอุทยาน ทางด้านความเชื่อชุมชนกระเหรี่ยงได้เชื่อว่าเป็นป่าทางจิตวิญญาณมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชน

คำสำคัญ: การพึ่งพาป่า, ชุมชนเขตรักษาพันธุ์, สัตว์ป่าหายาก

ABSTRACT

The objectives of this research were to study: 1) the way of life of people; and 2) the process of reliance on the community forest of communities at Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary. This study is a qualitative research. Data were collected by document research and field study, including in-depth interviews and non-participant observation. The 16 key informants were interviewed. Triangulation were used to validate the data collection. Data were analyzed with content analysis and descriptive analysis focusing on image, emotion and feeling in detail.

The findings were as follows: 1) in Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary, there were the traditional community of Karen and two major groups of immigrants. They were northeasterners who settled down with the forest concessions and Central Thai people who settled in the period of mining lease. People could freely stake out a claim to a land for living and residing, later getting ownership certificate. In some areas, there was still land claims without certificate of title. Most of the community does agriculture, for example planting sugar cane, corn, pineapple, cassava, rubber, palm oil, rice etc. The economy of the community based on community forest was the harvest of seasonal produces like bamboo shoots, termite mushrooms etc. 2) The process of community forest reliance of people in Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary area was divided into 2 parts. (1) The traditional and migrant communities settled by relying on forests for livelihood. Community people believed that forests were resource that could be used freely without overlapping the big rules. (2) The Karen community was reliant on forest by intuition. They believed in spiritual forest with various rituals following way of community culture.

Keywords: reliance, community forest, Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary

บทนำ

ป่าชุมชนเป็นวิถีปฏิบัติและเป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนในการช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชน จากการถูกแย่งชิงทรัพยากรเพื่อการพัฒนาประเทศ และเป็นแนวทางหนึ่งในการรักษาพื้นที่ป่าและความสมบูรณ์ของนิเวศป่าไม้ เพื่อให้ระบบนิเวศคงความสมดุล เนื่องจากป่าชุมชนเป็นกลไกที่สำคัญที่เป็นช่องทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จัดการ พื้นที่ป่ามีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น และมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความมั่นคงแห่งชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นเมื่อคนในชุมชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นจึงไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นฐาน และที่สำคัญยิ่งคือเพิ่มความสามารถให้กับมนุษยชาติ ได้เรียนรู้การอยู่อย่างสมดุลกับธรรมชาติและดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข

ป่าชุมชนภาคกลาง รวมภาคตะวันตกและตะวันออก พื้นที่ป่าทางตะวันตกเป็นป่าผืนใหญ่ยาวติดต่อกันจากภาคเหนือไปจนถึงภาคใต้ ส่วนมากเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนกะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ซึ่งมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในการรักษาป่ามาแต่เดิม ป่าชุมชนของชาวกะเหรี่ยงส่วนมาก ไม่ได้แบ่งแยกตามหมู่บ้าน แต่เป็นการใช้และดูแลป่าร่วมกันทั้งผืน เช่น กะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร ขณะที่ในภาคกลางซึ่งเป็นชุมชนไทยพื้นราบก็มีป่าชุมชนกระจายอยู่ ในจังหวัดอุทัยธานี นครสวรรค์ สุพรรณบุรี ชัยนาท ในส่วนภาคตะวันออก ก็มีพื้นที่ป่าชุมชนบ้าง เช่น ในเขตฉะเชิงเทรา ชลบุรี และป่าชายเลนในจังหวัดจันทบุรีและตราด ป่าชุมชนภาคใต้ มีทั้งป่าชุมชนในเขตต้นน้ำบนยอดเขา ไปถึงป่าพรุชุมชนป่าชายเลนชุมชน นอกจากนี้ในระดับครอบครัวก็มีการดูแลป่าผสมกับการทำสวน เช่น สวนสมรมสวนยางดั้งเดิมผสมป่า และการทำเกษตรสลับ (สมหญิง สุนทรวงษ์, 2557)

ในอดีตจังหวัดอุทัยธานีมีพื้นที่ป่าไม้ราว 2 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอลานสัก บ้านไร่ และห้วยคต วิถีชีวิตของคนในพื้นที่จึงเกี่ยวข้องกับ เชื้อมโยง และผูกพันกับป่าธรรมชาติ ภาพที่คุ้นตาของชุมชนคือ ผู้คนจากหลากหลายพื้นที่ ทั้งภาคกลาง ภาคอีสาน และพื้นที่ใกล้เคียง หลังไหลกันเข้ามาทำงานอยู่ในพื้นที่เป็นประจำ เนื่องจากการสัมปทานป่าไม้ หลังจากหมดสัมปทาน จึงตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ และมีการจัดการทรัพยากรพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอนุรักษ์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทั้งรัฐและชุมชน ที่สำคัญคนในพื้นที่ ยังมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งทรัพยากรป่าไม้อยู่ เช่น บ้านสวนพลู พุด่อ ที่ชาวบ้านรวมตัวกันดูแลรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน ซึ่งต่อมาราชการได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าชุมชน (ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์) ทั้งยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาทำโครงการสนับสนุนชาวบ้านในพื้นที่ป่ากันชนห้วยขาแข้ง ทำให้เกิดป่าชุมชนขึ้นหลายพื้นที่ ที่ชาวบ้านได้จัดการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบันการจัดการป่าที่ช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ ป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และแหล่งเรียนรู้ และการจัดการป่าชุมชน คณะทำงานประชาคมจังหวัดอุทัยธานี จึงร่วมกันศึกษาข้อมูล การใช้ประโยชน์จากป่าใน 5 อำเภอ คือ อำเภอลานสัก อำเภอบ้านไร่ อำเภอห้วยคต อำเภอทัพทัน และอำเภอสว่างอารมณ์ โดยเก็บข้อมูล

พื้นฐานป่าชุมชนจำนวนผู้ใช้ประโยชน์ชนิดของป่าที่ใช้ประโยชน์ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ จากครัวเรือนจำนวน 1,310 ครัวเรือน พบว่าชุมชนมีรายได้ต่อปีจากป่าทั้งสิ้น เป็นเงิน 4,926,016 บาท แบ่งเป็น หน่อไม้ 1,737,184 บาท เห็ดโคน 1,196,481 บาท ผักหวาน 264,421 บาท และการใช้แหล่งน้ำ 1,420,900 บาท ทำให้ชุมชนตระหนักว่าป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตอาหารได้มากมายหลายชนิด ซึ่งในแต่ละฤดูจะมีอาหารแตกต่างกันออกไปให้เลือกเก็บกินได้ตลอดปีผลประโยชน์จากป่านอกจากเป็นแหล่งอาหารของชุมชนแล้วยังสร้างรายได้ให้กับชุมชนป่าเขาหินเหล็กไฟมีเห็ดโคนและเห็ดอื่น ๆ ผักหวานมากกว่าป่าอื่น ๆ ซึ่งอาจเป็นเพราะบริเวณป่าหินเหล็กไฟ ไม่มีไฟไหม้ป่ามา 12 ปี และในขณะที่ป่าบริเวณ อำเภอทัพทัน และอำเภอสว่างอารมณ์ ไฟไหม้ครั้งสุดท้ายเมื่อ 6 ปี และ 5 ปีมาแล้ว ตามลำดับ ส่วนป่าชุมชนสวนพลูพุตอ ก็มีเห็ดโคนมากกว่าป่าอื่น ๆ เพราะเป็นป่าต้นน้ำที่มีกรอนุรักษ์ที่ดี (ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองอุทัย, 2559)

ป่าชุมชนที่อยู่บริเวณติดขอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ถือได้ว่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเปรียบเสมือนเมืองหลวง ป่าชุมชน หรือป่ากันชนเปรียบเสมือนเมืองหน้าด่านที่ให้ความสำคัญต่อห้วยขาแข้งที่รัฐต้องพึ่งป่าชุมชนเป็นแนวกันชน การดูแลรักษาร่วมกันทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐ และชุมชนร่วมเดินลาดตระเวนร่วมกัน เป็นแนวร่วมทำแนวกันไฟ เป็นแนวร่วมในการจัดการอย่างมีส่วนร่วม เป็นต้น การดำเนินกิจกรรมของรัฐเมื่อปราศจากการมีส่วนร่วมจากชุมชนกิจกรรมหรือโครงการไม่มีทางประสบความสำเร็จได้โดยง่าย ชุมชนก็ต้องพึ่งพาป่าชุมชนเป็นทั้งห้องอาหารขนาดใหญ่ เป็นพื้นที่ดำเนินกิจกรรมของชุมชน เป็นโรงพยาบาลให้กับชุมชน เป็นแหล่งที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน เช่นการเก็บหาของป่าตามฤดูกาล เป็นห้องเรียนให้คนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่ ได้ศึกษาวิจัยในด้านต่าง ๆ ป่าชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกมีความโดดเด่นในเรื่องของพื้นที่ ที่มีบริเวณติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง มีความหลากหลายด้านชีวภาพ การบริหารจัดการที่เป็นเอกลักษณ์ การรวมกลุ่มของคนในชุมชน การจัดการป่าชุมชน ด้านสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อ ในแต่ละปีป่าชุมชนบางแห่ง สามารถสร้างรายได้จากการเก็บหาของป่าหลายล้านบาท ชุมชนสามารถสร้างรายได้จากป่าชุมชนที่นอกเหนือจากอาชีพหลักได้อีกด้วย ด้านสังคมมีการใช้พื้นที่ในการแสดงเชิงสัญลักษณ์ เช่น การปลูกป่า การไม่ทำลายหรือบุกรุกเพิ่มเติม การให้คนในชุมชนจัดการกันเอง คิดเอง ทำเอง โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุน ด้านความเชื่อในพื้นที่มีหลากหลายความเชื่อ หลากหลายศาสนา เช่น พุทธ คริสต์ อิสลาม และการนับถือเจ้าวัด เป็นต้น ผู้วิจัยจึงศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนที่มีวิถีการพึ่งพาป่าชุมชนด้านสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อ และกระบวนการพึ่งพาป่าชุมชน ผ่านการทำแผนที่เส้นทาง ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน

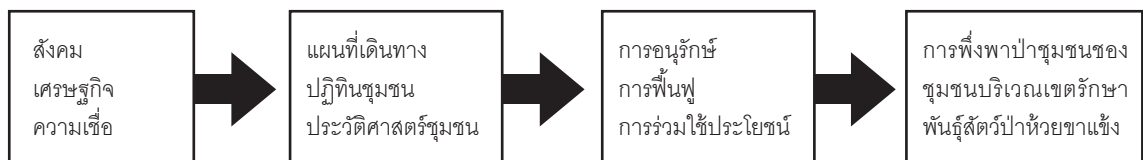
ป่าชุมชนบ้านห้วยหนามตะเข้มีความโดดเด่นผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งเป็นผู้ใหญ่บ้านดีเด่น มีความเด่นชัดในเรื่องของสินค้า ศูนย์การเรียนรู้ด้านเกษตร กองทุนป่าชุมชน ระบบการจัดการ กติกาป่าชุมชนที่มีความเด่นชัด ป่าชุมชนบ้านใหม่ร่มเย็น กรรมการ การรวมกลุ่ม ผู้นำชุมชนที่เอาใจจริงเอาใจกับป่าชุมชน และเป็นพื้นที่การทำเหมืองแร่ในอดีต เป็นสถานที่ดูงานด้านป่าไม้ เพราะมีน้ำตกผาร่มเย็นในพื้นที่ มีความโดดเด่นเรื่องของธรรมชาติ ป่าชุมชนบ้านบุง การดูแลป่า ป่าชุมชนบ้านดง

มีการปลูกต้นหมากเก่า เป็นการปลูกโดยบรรพบุรุษ 50 ถึง 60 ปี ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ การรวมกลุ่มกันปลูกต้นหมากจนกลายเป็นป่าขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชุมชนป่าชุมชน ตลิงสูง มีการรวมกลุ่ม และกติกา ป่าชุมชนขับไล่ไฟไหม้ และคีรีวงศ์ การควบคุม การหาหน่อไม้ หน่อไม้มีค่อนข้างมาก ป่าชุมชนเขาเขียว โดดเด่นเรื่องของการเป็นหมู่บ้านเดียวที่ไม่มีไฟฟ้า พื้นที่ติด กับห้วยขาแข้ง เปรียบเสมือนไข่มุก ชุมชนที่เข้มแข็ง ผู้นำและชาวบ้าน ไม่ซื้อไม่ขาย ไม่ล่า สัตว์ป่า ที่ออกมาจากห้วยขาแข้ง ช่วยเจ้าหน้าที่ดูแลทั้งในและนอกเขตป่าชุมชน มีกฎระเบียบที่ชัดเจนจากข้อมูล เบื้องต้นที่ผู้วิจัยกล่าวมาข้างต้น ในพื้นที่ที่มีการใช้พื้นที่ในเรื่องของการเก็บหาของป่า เช่น เห็นโคน หน่อไม้ ผักหวานป่า และของป่าอื่น ๆ ในชุมชนมีการสำรวจรายได้ด้านเศรษฐกิจจากป่าชุมชน จากการสอบถามจากชาวบ้าน และจากพ่อค้าที่มารับซื้อของป่า มูลค่ากว่า 10 ล้านบาท เป็นต้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการพึ่งพาป่าชุมชนของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการจัดการป่าชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของประชาชน ชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการพึ่งพาป่าชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

กรอบแนวคิดการวิจัย

นิยามศัพท์

การพึ่งพาป่าชุมชน หมายถึง การอาศัย หรือ ช่วยเหลือกัน และความเข้าใจตระหนักรู้ถึง ความสัมพันธ์อันจะเชื่อมโยงระหว่างกันของผู้คน ถิ่นฐาน เศรษฐกิจ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของคน ในชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าชุมชนบ้านนามตะไข่ บ้านใหม่ร่มเย็น บ้านบุง บ้านดง อำเภอบ้านไร่ บ้านตลิงสูง อำเภอยักษ์คต บ้านขับไล่ไฟไหม้ บ้านเขาเขียว บ้านคีรีวงศ์ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า หมายถึง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งที่เป็นพื้นที่สงวน เพาะพันธุ์สัตว์ป่า ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และพันธุ์พืช ที่มีบริเวณติดกับป่าชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่เก็บข้อมูล

รูปแบบการพึ่งพาป่าชุมชน หมายถึง ผลสรุปจากการศึกษาวิจัยเรื่อง การพึ่งพาป่าชุมชน ของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

วิธีดำเนินการ

การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ปรากฏจากวิถีชีวิตของประชาชนด้าน สังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อ และกระบวนการการพึ่งพาป่าชุมชนของประชาชนซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ได้แก่

1.1 หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

1.2 หัวหน้าสถานีควบคุมไฟป่า อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำหลวงป้องกันรักษาป่าที่ อน.8

(บ้านกม 53)

1.3 นายกองค์การบริหารส่วนตำบลระบำ

จำนวน 4 คน

กลุ่มที่ 2 ประธานป่าชุมชน ที่มีความเกี่ยวข้องในพื้นที่ซึ่งครอบคลุมกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ประธานป่าชุมชนบ้านหนามตะเฒ่า อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

2.2 ประธานป่าชุมชนบ้านใหม่ร่มเย็น อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

2.3 ประธานป่าชุมชนบ้านบุง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

2.4 ประธานป่าชุมชนบ้านดง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

2.5 ประธานป่าชุมชนบ้านตลิ่งสูง (ห้วยร่วม) อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี

2.6 ประธานป่าชุมชนบ้านซับป่าพลูใหม่ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

2.7 ประธานป่าชุมชนบ้านเขาเขียวอำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

2.8 ประธานป่าชุมชนบ้านศรีวงศ์ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

จำนวน 8 คน

กลุ่มที่ 3 ผู้นำทางศาสนา

3.1 ผู้นำทางศาสนาพุทธ 2 รูป

3.2 ผู้นำทางศาสนาคริสต์ 1 คน

จำนวน 3 รูป/คน

กลุ่มที่ 4 ผู้แทนจากสถาบันธรรมชาติพัฒนา จังหวัดอุทัยธานี

4.1 นายสมบัติ ชูมา ผู้อำนวยการสถาบันธรรมชาติพัฒนา จังหวัดอุทัยธานี

จำนวน 1 คน

รวมทั้งสิ้น 16 รูป/คน กำหนดเกณฑ์ในการเลือกใช้การเลือกแบบเจาะจง (purposive)

การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ

เพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบที่เป็นจริงและครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลและวิธีการสร้างเครื่องมือ พร้อมทั้งการหาคุณภาพเครื่องมือดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) มีการกำหนดโครงสร้างคำถามเป็น 2 ส่วน คือ ชื่อเรื่องและวัตถุประสงค์การสัมภาษณ์ และส่วนประเด็นข้อความที่ให้สัมภาษณ์ได้แก่ สภาพสังคม ชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เศรษฐกิจจากการพึ่งพาป่าชุมชนความเชื่อเกี่ยวกับป่า ชุมชนปฏิทินชุมชนประวัติศาสตร์ชุมชนการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การร่วมใช้ประโยชน์ การพึ่งพาป่าชุมชน ข้อเสนอแนะ หรือแนวทางการพึ่งพาป่าชุมชน เป็นต้น

2. แบบสังเกตแบบมีโครงสร้าง (structured observation form) โดยการทำแบบสังเกต แบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นสำคัญที่จะสังเกต ได้แก่ 1) การกระทำ 2) แบบแผน การกระทำ 3) ความหมาย 4) ความสัมพันธ์ 5) การมีส่วนร่วม เจ้าหน้าที่รัฐ ประธานป่าชุมชน ประชาชน 6) สภาพสังคมทั่วไปโดยการสังเกตปฏิกิริยาของผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่ามีความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด รวมทั้งการมีส่วนร่วมของบุคคลทั่วไป โดยสังเกตจากปฏิกิริยาของผู้ให้สัมภาษณ์ขณะสัมภาษณ์ เช่น ยิ้มแย้มแจ่มใส กระตือรือร้น เต็มใจ ไม่หวาดกลัว เป็นต้น

หมายเหตุ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกต เจ้าหน้าที่รัฐ ประธานป่าชุมชน ผู้วิจัยได้ออกแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต 4 กลุ่ม เพื่อศึกษาข้อมูล โดยใช้เครื่องมือชุดเดียวกันทั้ง 4 กลุ่ม เพื่อศึกษาข้อมูลคำถามเดียวกันทั้ง 4 กลุ่ม จะตอบเหมือนกัน และแตกต่างกันอย่างไรเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ที่ตอบเหมือนและแตกต่างกันเพราะสาเหตุใด และทำไมเหมือนและแตกต่าง ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์และสรุปในรูปของการบรรยายพรรณนา แต่ใช้เครื่องมือชุดเดียวกันและมีการปรับข้อความตามความเหมาะสมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 4 กลุ่ม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยเอกสาร การวิจัยภาคสนามใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีศึกษา ด้วยการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และด้วยแบบสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) และความคิดเห็นซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร (documentary research) จากการรวบรวมเอกสารต่าง ๆ ทุนภูมิต่าง ๆ มาศึกษาวิเคราะห์และนำมาศึกษาในรูปของการอธิบายพรรณนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น และสร้างสรรค์แนวทางการคิดในการศึกษาวิจัยเพื่อให้การวิจัยในครั้งนี้มีความถูกต้องมากที่สุด

2. การวิจัยภาคสนาม (field research) ประกอบด้วยเทคนิคดังต่อไปนี้

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการผู้วิจัยได้ออกแบบ สัมภาษณ์แบบเชิงลึก (in-depth interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ โดยผู้วิจัยเป็นผู้สร้างแบบสัมภาษณ์แบบเชิงลึก ด้วยตนเอง เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์ และดำเนินการสัมภาษณ์

เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) เพื่อเป็นการควบคุมการสัมภาษณ์ และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาสาระได้อย่างตรงกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบที่ถูกต้องและมีคุณภาพ บุคคลที่จะให้สัมภาษณ์ได้มีการติดต่อขอความร่วมมือเป็นการส่วนตัวในเบื้องต้นก่อนออกหนังสืออย่างเป็นทางการ

2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) คือ เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยอยู่วงนอกกระทำตนเป็นบุคคลภายนอกโดยไม่เข้าไปร่วมกิจกรรมที่ทำอยู่ โดยไม่เข้าไปร่วมในชีวิตหรือกิจกรรมของกลุ่มนั้นแต่ไม่ได้หมายถึงการเข้าไปอยู่ในบริเวณสถานที่นั้นด้วย เพื่อไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้สึกกรบกรวนจากตัวผู้สังเกต เพราะหากผู้ถูกสังเกตรู้สึกตัวว่ามีผู้สังเกตอาจมีผลกระทบต่อพฤติกรรมให้ผิดไปจากปกติได้

วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้นำไปใช้ร่วมกับการสังเกตและการสัมภาษณ์ คือ การขออนุญาตบันทึกเทป ได้ใช้เทปบันทึกเสียงในขณะสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลการสัมภาษณ์ที่ครบถ้วนนอกจากการบันทึกในแบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์ การขออนุญาตใช้กล้องถ่ายภาพขณะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษาและบันทึกภาพการสังเกตการณ์ในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งของการวิจัยในการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ศึกษาวัตถุประสงค์ของการวิจัยแต่ละประเด็นแล้วจึงกำหนดเป็นหัวข้อคำถามแบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นจากการสำรวจเอกสาร และนำมาประกอบกับข้อมูลจากภาคสนามที่ได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกและการสังเกตปฏิบัติการผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากนั้นจึงอธิบายข้อมูลที่รวบรวมได้ดังกล่าวด้วยวิธีการพรรณนาเชิงประวัติศาสตร์ โดยอาศัยจากทฤษฎีต่าง ๆ เข้ามาวิเคราะห์ข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาได้ และยังได้ใช้ตารางในการช่วยวิเคราะห์

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านแนวคิด ทฤษฎี

แนวคิดที่นำมาศึกษาเป็นแนวคิดทฤษฎี ผลการวิจัย จากผู้รู้ต่าง ๆ ตลอดจนผู้มีประสบการณ์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ และที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) แนวคิดสิทธิชุมชนกับรัฐธรรมนูญ 2) แนวคิดป่าชุมชน 3) ป่าชุมชนในต่างประเทศ 4) กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และ 5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ขอบเขตด้านการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาคอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1) ป่าชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

1.1) นโยบายรัฐ/ กฎหมาย 1.2) ภูมิหลัง 1.3) สังคม 1.4) เศรษฐกิจ 1.5) ความเชื่อ

2) การจัดการป่าชุมชน

2.1) บริบททั่วไปโดยสังเขป 2.1.1) กรมป่าไม้/กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช 2.1.2) คณะกรรมการป่าชุมชน 2.1.3) ประชาชน 2.2) นโยบาย/กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3) วิถีชีวิตของประชาชน กับการพึ่งพาป่าชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

3.1) การใช้ทรัพยากร 3.2) กิจกรรมวิถีชีวิต 3.3) แหล่งอาหาร 3.4) ความเชื่อ

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ทำการวิจัยเรื่องการพึ่งพาป่าชุมชน ชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง คอบคลุมพื้นที่บริเวณป่าชุมชนที่มีอาณาบริเวณติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งซึ่งมีพื้นที่ดังนี้

ป่าชุมชนบ้านหนามตะเฒ่า อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านใหม่ร่มเย็น อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านบุง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านดง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านตลิ่งสูง (ห้วยร่วม) อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านศรีวงศ์ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านซับป่าพลูใหม่ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านเขาเขียว อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ตุลาคม 2559 ถึง กันยายน 2560

ผลการวิจัย

การพึ่งพาป่าชุมชน ของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ป่าชุมชนเป็น การจัดการทรัพยากรโดยความสำนึกร่วมของคนในชุมชน เพื่อลดทอนปัญหาการเสื่อมล้ำทางทรัพยากร ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เสริมสร้างประสิทธิภาพให้กับชุมชนเป็นกลไกในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ได้อย่างสมดุลและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดำรงชีพในครัวเรือน เป็นต้น

กระบวนการการพึ่งพาป่าชุมชนส่วนมากแบ่งออกเป็น 3 โซน คือ ป่าใช้สอย ป่าหาอยู่หากิน ป่าอนุรักษ์อย่างเข้มข้น การใช้สอยจะแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจเมื่อเศรษฐกิจของคน ในชุมชนดีการพึ่งพา การใช้ประโยชน์จากป่าก็จะน้อยลง วัฒนธรรมการมีอยู่ เป็นอยู่ความเชื่อ เกี่ยวกับป่าว่ามีเจ้าที่ดูแลของคนในชุมชน “อ้ายเขียนเดินทุกวันอ้ายนี้ป่าชี้เรียบร้อยโดนเลย” “ป่าชี้ อย่างเนี่ยอ้ายป่าชี้เนี่ยอ้าวพวกเจ้าถิ่นเนี่ยมันหลงมาแล้วเท่าไรหลงกันเป็นวัน ๆ ไล่ที่ว่าป่าชี้เนี่ยแหละ”

หรือการพึ่งพาอาศัยป่าของชุมชนกระเหรี่ยง คนอีสาน คนไทยพื้นราบก็แตกต่างกัน ประธานป่าชุมชน และคณะกรรมการว่า การดูแลรักษาเข้มขึ้นแค่ไหนในแต่ละชุมชนการหาอยู่หากิน หน่อไม้ เห็ดตามฤดูกาล ผักหวานป่า กะทือ ผักกรูด เป็นต้น ป่าอนุรักษ์อย่างเข้มขึ้นคือ ห้ามใช้ประโยชน์ใด ๆ เพราะบางป่าชุมชนอยู่ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จึงมักมีสัตว์ป่าเข้ามาในพื้นที่ป่าชุมชนบ้างในบางครั้ง

ป่าชุมชนของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จะมี 2 ประเภท คือ 1) ป่าชุมชนที่อธิบดีกรมป่าไม้เป็นผู้อนุญาต จึงเป็นป่าชุมชนที่สมบูรณ์ได้ 2) เป็นป่าชุมชนที่ไม่มีการรับรองสิทธิในทางนิตินัย แต่ในทางพฤตินัยชุมชนเป็นผู้ดูแลร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยผ่านกฎกติกาของชุมชนในชุมชน แต่การดำเนินการ กิจกรรมเช่น “นิมนต์หลวงพ่อกับมาช่วยทำบุญ ประมาณตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖” ดันไหนที่มันโตแล้วอยากเอาไว้ก็ให้หลวงพ่อกับมาช่วยทำบุญ ประมาณตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖ เราก็ไปดูต้นไม้ที่มันล้มแหลมเราก็ไปทำกุศโลบายตกลงร่วมกัน ในการบวชป่า” กฎ กติกา ต้องไม่กระทำผิดกฎหมายที่สูงกว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในพื้นที่พิเศษกว่าพื้นที่อื่น คือ ผ่านการประกาศจากอำเภอลานสัก ห้วยคต บ่านไร่ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทุกป่าชุมชน (การเปิดป่า ปิดป่า) แต่ความเข้มขึ้นในการดูแลรักษาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนไม่เท่ากันทุกป่าขึ้นอยู่กับคณะกรรมการในการดำเนินการ (มาตรการบังคับใช้ กฎ กติกา การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน)

การพึ่งพาป่าชุมชนสัมพันธ์กับป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง “เมื่อป่าอุดมสมบูรณ์ก็มีพวกสัตว์ป่า เก้ง หมูป่า ไก่ป่า มีกระทั่งช้างกับกระทิงกับเสือพื้นที่หมู่บ้านเป็นเขตติดต่ออย่างทำกรวยช่วงแล้งสัตว์ป่าก็จะลงมากินน้ำ” และมีพื้นที่ทับซ้อนกันในพื้นที่ที่กองทัพบกขอใช้ประโยชน์จากป่าสงวนแห่งชาติ

อภิปรายผล

ป่าชุมชนตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่คือ ป่าชุมชนที่อธิบดีกรมป่าไม้เป็นผู้อนุญาตให้เป็นป่าชุมชนได้ ที่ชุมชนเป็นคนดำเนินการเรื่อง กฎ ระเบียบ การบริหารจัดการ การควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนนั้น และป่าชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ที่กองทัพบกขอใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติ แต่ประชาชนใช้เป็นป่าชุมชน ใช้ประโยชน์จากป่าเมื่อหลังกองทัพบกใช้ในกิจกรรมของกองทัพแล้ว การทับซ้อนของพื้นที่ ความไม่ชัดเจนของบริเวณของป่าชุมชนที่ไม่ใช่การขออนุญาตจากกรมป่าไม้ เพราะใช้การชี้จุดว่าถึงไหน อย่างไร แต่มีการชี้แจง ทำความเข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ และประชาชนในพื้นที่ โดยมีการสนธิกำลังการลาดตระเวนร่วม เพื่อตรวจตรา ป้องปรามการกระทำผิดและการส่งเสริมความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การดูแลป่าชุมชนไม่ให้ส่งผลกระทบไปถึงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของผืนป่าตะวันตก ตามแนวนโยบายการจัดตั้งพื้นที่ ป่ากันชนห้วยขาแข้ง (buffer zone) ในการจัดการพื้นที่ ป่าสงวน สวนป่า ป่าชุมชน ก็เป็นหนึ่งในแผนการป่ากันชนห้วยขาแข้งเช่นกัน

ทั้งนี้จากการศึกษา พบว่างานวิจัยนี้มีความเห็นสอดคล้องกับงานวิจัยของกษมน ฤทธิเดช (2557) ได้ศึกษาเรื่องป่าไผ่: จารีตรักษาป่าของชุมชนควนโส ผลการวิจัยพบว่า ป่าไผ่ของชุมชนควนโส เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ ชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าในทุก ๆ ด้าน อาทิ เป็นแหล่งอาหาร การประกอบอาชีพ การสร้างที่อยู่อาศัยและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ป่าไผ่จึงเปรียบเสมือนชีวิตของชุมชน เพราะเป็นแหล่งพึ่งพิงของระหว่างชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงเกิดเป็นจารีตรักษาป่า กล่าวคือ ชุมชนไม่ตัดไม้เสม็ดจนกว่าจะโตเต็มที่หรือโตได้ขนาดที่ต้องการนำไปใช้ประโยชน์ ป่าไผ่ได้รับการดูแลจากคนในชุมชน เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ มีความยั่งยืนทางธรรมชาติอย่างไว้ถาวรเมื่อความเจริญและการจัดการจากหน่วยงานของรัฐเข้ามาสู่ชุมชนควนโสทำให้ชุมชนควนโสใช้ประโยชน์จากป่าไผ่ได้ลดน้อยลง แต่ป่าถูกทำลายมากขึ้นจากกลุ่มนายทุนที่ลักลอบตัดไม้ไปใช้ในอุตสาหกรรมโรงงาน ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรกลับไม่รู้สึกรู้สึถึงความเป็นเจ้าของ เนื่องจากคิดว่าป่าไผ่ไม่ใช่ของชุมชนอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้จารีตรักษาป่าจึงจางหายไปจากชุมชนในที่สุด

และงานของสุรินทร์ อ้นพรม (2554) ได้ศึกษาเรื่อง ป่าชุมชน: เทคโนโลยีอำนาจควบคุมชุมชนในเขตป่าขึ้นใหม่กรณีศึกษาป่าชุมชนห้วยแก้วตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษพบว่า แนวคิดที่มองป่าชุมชนในฐานะทางเลือกการจัดการทรัพยากรป่าไม้ หรือมองป่าชุมชนในฐานะที่เป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการเสริมศักยภาพชุมชนท้องถิ่น ป่าชุมชนช่วยรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และช่วยบรรเทาปัญหาความยากจนให้ชาวชนบท ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา สังคมไทยมีการขับเคลื่อนขบวนการป่าชุมชนที่เรียกร้องให้รัฐมอบอำนาจให้กับชุมชนในเขตป่าเพื่อจัดการทรัพยากรที่อยู่ติดกับหมู่บ้านของตนเอง การศึกษาพบว่าคำว่า “ป่าชุมชน” ถูกตีความและถูกทำความเข้าใจต่างกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต่างก็พยายามช่วงชิงการนำในการนิยามความหมายป่าชุมชน ที่สะท้อนความเชื่อ ความรู้ และอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับทรัพยากรป่าไม้ สอดรับกับร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (2550) “ป่าชุมชน” หมายความว่า ป่านอกเขตป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชนโดยมีการจัดการตามพระราชบัญญัตินี้ “ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มของประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานและ รวมตัวกันโดยมีเป้าหมายร่วมกัน หรือดำเนินการอื่นอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐบาลควรเร่งรัดให้ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. เกิดขึ้นโดยเร็ว เพื่อง่ายต่อการเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ชัดเจน

2. สภานิติบัญญัติแห่งชาติ และรัฐบาลก่อนออกกฎหมายควรตระหนักว่า กฎหมาย ต้องมีความชัดเจนว่าพื้นที่ที่ประกาศเป็นป่าชุมชนและพื้นที่อนุรักษ์หากมีชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมอยู่ต้องเคารพในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้น

3. กรมป่าไม้ก่อนการดำเนินการประกาศพื้นที่และจัดสรรป่าสงวนให้เป็นป่าชุมชนโดยให้ชาวบ้านมีโอกาสได้ใช้ทรัพยากรโดยกำหนดเป็นเขต ๆ แต่ให้หลายหมู่บ้านดูแลร่วมกันโดยที่เป็นการออกแบบกติการ่วมกัน

ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ

จากผลการวิจัยพบว่า

1. อำเภอลานสัก อำเภอยะผา อำเภอบ้านไร่ ในการกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนควรนำวิถีชุมชนมาเป็นตัวกำหนด เพราะแต่ละชุมชนสภาพภูมิศาสตร์ภูมิประเทศหรือการใช้ประโยชน์จากป่าไม่เหมือนกัน

2. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การสร้างรายได้จากป่าชุมชนสามารถนำวิถีชุมชนกับเรื่องของอัตลักษณ์ในพื้นที่รวมทั้งทรัพยากรที่จะเป็นตัวชูโรงได้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ

3. การบังคับใช้มาตรการของรัฐและชุมชน การบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนจากคนนอกชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถดำเนินการในพื้นที่ได้

4. กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชควรนำเด็กเยาวชนในหมู่บ้านไปสืบสานเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตการอยู่กับป่าให้เขารู้คุณค่าของป่าชุมชน เป็นการรักษาป่าได้อีกรูปแบบหนึ่ง

5. หน่วยงานภาครัฐ องค์การภาคประชาชน และภาคเอกชน ก่อนการดำเนินการควรสอบถามความต้องการของคนในชุมชนเสียก่อน เพราะกิจกรรม โครงการ ที่เกิดขึ้นในป่าชุมชนบางโครงการไม่ได้เกิดจากความต้องการของชุมชน

6. ภาครัฐ ภาคเอกชนการปลูกต้นไม้ปลูกป่าปลูกแล้วชุมชนต้องได้ประโยชน์ ปลูกแล้วไม่ได้ประโยชน์ ปลูกแล้วสามารถเอามาใช้ได้ เอามาเป็นรายได้ชุมชนจึงหวังเห็นเหล่านั้น

7. กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชมีการเฝ้าระวังเมื่อสัตว์ป่าออกมาหากินพืชไร่พืชสวน ของชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรรับผิดชอบการเฝ้าระวังความขัดแย้งที่รุนแรงในอนาคต

8. กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชมีการพูดคุย ตักเตือนคนในชุมชนการดูแลรักษาป่าชุมชน หรือป่าใหญ่คนในชุมชนเป็นหู เป็นตา ได้ดีที่สุด

9. กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชการสร้างความเข้าใจการประสานงานการทำงานฉันทมิตรต่อเนื่อง รักษามิตรภาพนี้ให้ยาวนาน จะเป็นการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ

10. กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช และชุมชนในการทำงานต้องเคารพกติกา ยึดกติกาเป็นหลัก ปัญหาที่เกิดขึ้นต้องแก้ด้วยวิธีการเสริมเพิ่มเติม แต่ไม่ใช่แก้ด้วยการขยับแนวเขต

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบริเวณป่ากันชนห้วยขาแข้ง (buffer zone)
2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความหลากหลายชาติพันธุ์และการใช้ประโยชน์จากป่ากันชนห้วยขาแข้ง
3. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องยุทธศาสตร์การบริหารจัดการชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

สรุป

ป่าชุมชนมีสองประเภท คือ ป่าชุมชนที่ไม่ได้รับการรับรองในทางกฎหมาย เป็นของชุมชนที่รับรู้ว่าเป็นป่าชุมชนและดูแลกันเอง และป่าชุมชนที่มีกฎหมายรับรองตาม พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 มาตรา 17 และมาตรา 32 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช 2507 มาตรา 19 ชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มที่เป็นชุมชนดั้งเดิมคือชุมชนกระเหรี่ยง และกลุ่มที่เป็นชุมชนอพยพตามการทำเหมืองแร่ และสัมปทานป่าไม้ในอดีต การพึ่งพาป่าชุมชนนั้นเป็นการพึ่งพาด้านความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ผูกพันกับป่าตามวัฒนธรรม ประเพณีของแต่ละชุมชน การใช้ประโยชน์เป็นป่าใช้สอย ป่าหาอยู่หากินและป่าอนุรักษ์อย่างเข้มข้น และอิงกับฤดูกาลในการเข้าใช้ประโยชน์ เช่น การหาเห็ดโคน หน่อไม้ และอื่น ๆ แต่ละอำเภอมียุทธศาสตร์ของอำเภอในการใช้ประโยชน์จากป่าไปในทิศทางเดียวกันแต่ความเข้มข้นการดูแลรักษา การใช้ประโยชน์ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับคณะกรรมการป่าชุมชนนั้น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- กชมน ฤทธิเดช. (2557). ป่าเหวน: จารีตรักษาป่าของชุมชนควนโส. **ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตหาดใหญ่**, 6 (2), 45-62.
- ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองอุทัย. (2559). **แหล่งสารนิเทศบนอินเทอร์เน็ตภูมิคุ้มกันจัดการป่าชุมชน สร้างความพอเพียง สู่ประชาคมอุทัยฯ**. อุทัยธานี: ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองอุทัย.
- สมหญิง สุนทรวงษ์. (2557). **ป่าชุมชนกับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2550). **ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน**. ร่างพระราชบัญญัติที่คณะรัฐมนตรีขอรับมาพิจารณาก่อนรับหลักการ. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.
- สุรินทร์ อ้นพรม. (2554). ป่าชุมชน: เทคโนโลยีอำนาจอควบคุมชุมชนในเขตป่าขึ้นใหม่กรณีศึกษาป่าชุมชนห้วยแก้วตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่. **สังคมวิทยามานุษยวิทยา**, 30 (2), 155-177.